

**MINISTR ZDRAVOTNICTVÍ JUDR. ADOLF PROCHÁZKA
(1900–1970) A JEHO VZPOMÍNKY NA MLÁDÍ PROŽITÉ V BRNĚ**

MICHAL PEHR

The aim of the presented study is to present to today's society a somewhat forgotten figure of the post-war People's Democratic Health Minister, lawyer and politician JUDr. Adolf Procházka (1900–1970) and his memories of the time spent in Brno. The study is based on his unpublished memories. After World War I, Adolf Procházka studied law at the newly founded Masaryk University, where he later worked as a teacher. In addition, he worked in the law practice and was engaged in politics where, faithful to family traditions, he worked within the Czechoslovak People's Party. Thanks to his marriage to the niece of the Čapek brothers Helena Koželuhová, he also gained access to the cultural elite of Czechoslovak society in the 1930s. This study is an insight into the life of the first graduates of Masaryk University in Brno.

Key words: minister; lawyer; politician; Masaryk University.

Cílem této studie je přiblížit dnešní společnosti poněkud již pozapomenutou postavu poválečného lidoveckého ministra zdravotnictví, právníka a politika JUDr. Adolfa Procházku¹ a jeho vzpomínky na čas strávený v Brně. Tato studie vychází z jeho dosud nevydaných pamětí, které jsou nyní připravovány autorem této studie k vydání v průběhu příštího roku.

Jeho paměti vznikaly v exilu, a jak vyplývá z dochovaných archivních dokumentů, záhy po jeho dramatickém odchodu do exilu v únoru 1948. Tyto paměti mají dvojí hodnotu. Jsou jednak cenným svědectvím o jeho životě. Adolf Procházka v nich popisuje svoje dětství, mládí, studia a vůbec celý život ale jsou důležitým svědectvím i o jeho politických aktivitách v rámci Československé strany lidové, které ho vedly nejprve do domácího odboje britského exilu v době druhé světové války a po osvobození do křesla ministra zdravotnictví a poslance československého parlamentu.

Adolf Procházka se tématu pamětí kontinuálně vracel po celou dobu svého druhého vyhnanství. Už pár dní po úspěšném přechodu hranic cítil potřebu se této otázce věnovat. První část svých vzpomínek sepsal již na jaře 1948 při svém pobytu ve Francii a ve Velké Británii.² Přirozeně se nejprve soustředil na vylíčení únorových událostí. Pak v psaní svých vzpomínek na další dobu ustal. Jeho přátelé a spolupracovníci jej však vyzívali, aby v psaní pokračoval.

¹ K jeho osobě blíže viz např. PEHR, M. a kol: *Cestami křesťanské politiky*. Praha 2007, s. 205. Z další literatury k osobě Adolfa Procházky blíže viz např. SCHELLEOVÁ, I.: *Život a dílo prof. JUDr. Adolfa Procházky*. Brno 1994; SUCHÁNEK, D.: *Inventář pozůstalosti Adolfa Procházky*, Brno 2008. Řada materiálů je uložena v osobním fondu Adolfa Procházky v Národním archivu (NA), která je dosud neuspořádaná. Z toho důvodů také v textu odkazují na signatury spisů, tak jak vznikly v čase, kdy tento fond spravoval archiv ministerstva vnitra. Část fondu tvoří také materiály věnované Národnímu archivu jeho dcerou. U těchto dokumentů je používáno číslování kartonů.

² NA Praha, f. Adolf Procházka. Příčiny a odpovědnosti. Úvahy a osobní vzpomínky. I. sešit. „Zejména mé vzpomínky na léta 1945 až 1948 jsou mnou poměrně podrobně – a za čerstvé paměti zaznamenány. Psal jsem je v březnu, dubnu a květnu 1948 dílem v Paříži, dílem v Lawford Hall u Manningtree v Anglii. Nad to napsal jsem a též uveřejnil několik rozborů komunistického coup d'état z února 1948.“

Jak z jeho poznámek v dochovaných dokumentech vyplývá, vybízeli ho k tomu i pražský arcibiskup Josef, kardinál Beran: „V druhé polovici prosince 1965 (myslím, že to bylo 17. prosince) navštívil jsem v Římě, v Nepomucenu, Josefa, kardinála Berana. Hovořili jsme spolu více nežli hodinu. Thema rozhovoru byly události února 1948. Když jsem mu stručně vyložil, jak se dívám na příčiny a odpovědnosti naší porážky z února 1948, kardinál Beran reagoval na to doporučením, jež znělo téměř jako uložení povinnosti: ‚To musíte napsat!‘ Poněkud váhavě jsem jemu slíbil, že tak učiním.“³

Na Procházku dolehl i vzkaz z domova. Poznamenal si, že 11. dubna 1966 se na něj při kongresu exilové Společnosti pro vědu a umění (SVU) obrátila na slavnostní večeři pořádané na počest kardinála Berana Zorka Černá⁴ a tlumočila následující vzkaz: Její sestra se setkávala s bývalým národně-socialistickým politikem a ministrem spravedlnosti Prokopem Drtinou,⁵ který Procházku takto zprostředkovaně vyzval, aby napsal své vzpomínky.⁶ Oba byli stejného ročníku. Oba měli podobnou životní zkušenost. Pochopitelně jen s tím rozdílem, že Prokop Drtina byl řadu let vězněn komunistickou mocí. A jak sám Adolf Procházka poznamenal, uvědomoval si, že Drtina nemůže volně psát, navíc co kdyby u něj našla „komunistická policie rukopis“?⁷

K napsání svědectví ho vybízela i řada dalších jeho přátel a kolegů. Někdejší agrárník politik, ministr financí v londýnské exilové vládě a sám autor podrobných vzpomínek Ladislav Karel Feierabend⁸ na Procházku apeloval v dopise z 18. listopadu 1967: „Moje přesvědčení je, že máš přímo povinnost o tom psát jako přímý svědek.“ Procházka poněkud váhal. A k některým věcem se nechtěl vyjadřovat. Stále i v exilu se cítil být zavázán úředním tajemstvím. Poukazoval na to, že například některá klíčová jednání v ministerské radě k určitým otázkám bylo tajné (např. účast na Marshallovu plánu a jiné). Na to mu odvětil, že komunisté i jiní demokraté již zveřejnili průběh jednání a doslova napsal: „Jsem přesvědčen, jako Tvůj věrný přítel, že je v Tvém osobním zájmu, abys o tom napsal přílohu k mým pamětem.“⁹

Procházka byl s podobou svých vzpomínek nespokojený. Často je přepisoval, upravoval a doplňoval a k textu se vracel po různých dlouhých pauzách. Byl si vědom jejich důležitosti a současně i obtíží spjatých s jejich vznikem. S postupujícím stářím chtěl podat pravdivé osobní svědectví o událostech, které prožil. Byl si ovšem vědom toho, že ne všechno se mu podaří zachytit. „Při zpracování materiálu jsem si dobře vědom, že historie je věda o příčinách určitých jevů. Některé z těchto příčin jsou lidská rozhodnutí a lidské činy (nebo opomenutí). Tyto můžeme hodnotit podle přijatých norem. Takto docházíme k úsudkům o odpovědnosti (o vině a zásluze). Lidé, uvažující o historických událostech, se často zajímají jen o vinu a zásluhu. Např. chtějí vědět, kdo zavinil únor 1948. Chválí jednotlivé státníky (připisují jim zásluhy)

³ NA Praha, f. Adolf Procházka, k. 2. Příčiny a odpovědnosti. Úvahy a osobní vzpomínky. I. sešit.

⁴ Zorka Černá (1899–1989), právnička a knihovnice. Dcera pražského primátora JUDr. Tomáše Černého. Po roce 1948 žila v americkém exilu a působila jako dlouholetá zaměstnankyně amerického kongresové knihovny.

⁵ Prokop Drtina (1900–1980), právník a politik. 1929–1938 pracovník Kanceláře prezidenta republiky (1936–1938 osobní tajemník prezidenta Edvarda Beneše); 1940–1945 politický referent a jeden z nejbližších spolupracovníků Edvarda Beneše. 1945–1948 ministr spravedlnosti. 1948–1960 vězněn komunistickým režimem. K jeho osobě blíže viz např. KOUTEK, O.: *Prokop Drtina: osud československého demokrata*. Praha 2011.

⁶ Prokop Drtina v té době pracoval na svém textu vzpomínek, které vyšly po jeho smrti nejprve v exilu v Torontu v roce 1982 a po roce 1989 i doma. Blíže viz DRTINA, P.: *Československo můj osud: kniha života českého demokrata 20. století I–II*. Praha 1991–1992.

⁷ NA Praha, f. Adolf Procházka, k. 2. Příčiny a odpovědnosti I. sešit.

⁸ Blíže viz FEIERABEND, L. K.: *Politické vzpomínky I–III*. Brno 1994–1996.

⁹ V jeho pamětech je pak například otištěno Procházkově svědectví o činnosti Politického ústředí z května 1952. Tato vzpomínka obsahově koresponduje s Procházkovými vzpomínkami na Politické ústředí, které jsou součástí těchto právě vydávaných pamětí. Srovnej FEIERABEND, L. K.: *Politické vzpomínky I*. Brno 1994, s. 421–428.

a odsuzují jiné. Např. kladně hodnotí T. G. Masaryka, jenž je úzce spojen se zrodem Československé republiky (spolu s Drem Benešem) a odešel z historie v září 1937, ale už ostře kritizují Dra Eduarda Beneše, jemuž bylo souzeno, aby v čele Republiky prožil Mnichov a únor 1948.¹⁰

Ve svých vzpomínkách nechtěl nic zamlčet. Chtěl napsat paměti, které by zaznamenaly celý jeho život. Bohužel k napsání vzpomínek na exil po roce 1948 se již nedostal. Paměti částečně napsal v angličtině a v češtině.¹¹ Řada jeho poznámek, ale i osobní korespondence a napsaných částí pamětí se ztratila z důvodu jeho častého stěhování v době poúnorového exilu, kdy především v USA několikrát měnil své bydliště.

Říká se, že člověk ve stáří nejraději vzpomíná na dětství a mládí. Při čtení Procházkových pamětí můžeme rovněž nabýt tohoto dojmu. Velmi podrobně se totiž jejich autor věnuje vyličení historie svého rodu a značnou pozornost věnuje i vzpomínkám na mládí, které v jeho podání vynívá ve srovnání s pozdějším vývojem jako v pravdě idylický čas.

Adolf Procházka se narodil 5. srpna 1900 v moravském městě Napajedla. O týden později byl v místním kostele pokřtěn.¹² Pocházel z dobře situované rodiny. Jeho otec Adolf Procházka starší (1869–1931) byl právníkem, soudcem a později i katolickým politikem reprezentujícím po vzniku ČSR Československou stranu lidovou v senátu.¹³ Jeho matka Anna Procházková, rozená Dudíková pocházela z významné moravské vlastenecké rodiny.¹⁴ Z Napajedla se rodina brzo přestěhovala do Uherského Hradiště a v roce 1906 do Strážnice, kde prožil podstatnou část svého dětství a mládí. Zde také začal studovat na místním gymnáziu. Časté stěhování rodiny bylo ovlivněno tím, že Adolf Procházka starší byl několikrát přeložen jako soudce. V září 1915 byl jmenován soudním radou u vrchního krajského soudu v Olomouci a rodina se následně do Olomouce přestěhovala. Mladý Adolf přestoupil ze strážnického gymnázia na Slovanské gymnázium v Olomouci.

Na sklonku první světové války byl rovněž jako gymnazista povolán do rakouské armády, ale nebyl nasazen do bojů. Nejprve byl přidělen k dělostřeleckému pluku v Neředíně a následně

¹⁰ NA Praha, f. Adolf Procházka, k. 2.

¹¹ Základem těchto pamětí je anglický text, který nazval *With the Century (Se stoletím)* a jsou napsány ve třiceti sešitech. Na to navazují české memoárové texty nazvané *Představa a skutečnost. Útěky do exilu; Rok 1939 má cesta do odboje; Má cesta do exilu v lednu a únoru 1940; Do prvního exilu a Zpráva o mém exilu*. Dále je ve fondu uloženo několik kratších vzpomínkových a neúplných textů na jeho rodinu, věnujících se například smrti jeho manželky a vzpomínkám na některé události jeho života. Z nich nejpodrobnější jsou vzpomínky na únor 1948 nazvané *Osudný únor 1948* a *Pohled zpět mapující poválečnou dobu*. V Procházkově pozůstalosti je dále uložen krátký text nazvaný *The West fields in Prague (1945–1948)*.

¹² Podle údajů z křestního listu uloženého ve fondu Adolfa Procházky byl pokřtěn 12. srpna 1900 v místním kostele. Pokřtil ho P. Baltazar Hřiva. Kmotry byl JUDr. Václav Křeček, advokát v Kojetíně, a Karolína Dudíková, vdova po Eduardu Dudíkovi z Kojetína. Procházkově tehdy bydleli v Napajedlích čp. 93. Blíže viz NA Praha, f. Adolf Procházka, k. 8.

¹³ JUDr. Adolf Procházka st. (1869–1931), právník a politik. Po maturitě na gymnáziu studoval na právnické fakultě v Praze a 1895 byl promován doktorem práv. Následně se věnoval soudcovské kariéře a krátkou dobu působil i jako advokát v Kojetíně. Po vzniku Československa byl 1919 jmenován viceprezidentem krajského soudu v Olomouci. Autor řady článků a pojednání z oblasti práva a regionální historie. Učil též obchodní právo na hospodářské škole v Napajedlích a v Klášteře Hradisku u Olomouce. 1920–1929 senátor NS za volební kraj ostravsko-olomoucký. Po volbách 1929 odešel do ústraní. Adolf Procházka mladší publikoval v exilových novinách vzpomínku na svého otce. Stalo se tak v americkém krajském tisku těsně před jeho smrtí. Blíže viz *Nový svět*, roč. 20, č. 77, 27. ledna 1970, s. 2, článek Adolf Procházka: *Památce mého otce*; 28. ledna 1970, roč. 20, č. 78, s. 2; roč. 20, č. 79, 30. ledna 1970, s. 2 a roč. 20, č. 80, 31. ledna 1970, s. 2. K osobě Adolfa Procházky staršího blíže viz PEHR, M. a kol.: *Cestami křesťanské politiky*. Praha 2007, s. 204–205.

¹⁴ Její strýc byl významný moravský katolický historikograf a katolický duchovní Beda Dudík (1815–1890). Jeho hlavním dílem jsou devítisvazkové *Dějiny Moravy*. K jeho osobě blíže viz MAHEL, R.: *Beda Dudík (1815–1890): život a dílo rajhradského benediktína a moravského zemského historikografa ve světle jeho osobní pozůstalosti*. Praha 2015.

vyslán do důstojnické školy v Olomouci, kde zažil rozpad monarchie a vznik samostatného státu. V létě 1919 odmaturoval a od podzimu 1919 studoval práva na nově založené Masarykově univerzitě v Brně.¹⁵ Ve svých pamětech uvádí, jak řešil dilema zda-li studovat v Brně anebo v Praze. Dodával, že vnitřní hlas mu říkal, že pro „seriózní studium je středně velké město na Moravě příhodnější než zábavou kypící a zneklidňující metropole.“ A dále ve svých pamětech pokračoval: „Mým cílem skutečně bylo poučit se o všem, co bude tvořit mé budoucí povolání, a získat ze studia co nejvíce, protože už tehdy jsem chtěl ve svém oboru patřit k nejlepším. Nelákala mě příliš představa bohémského života ve stále zakouřených kavárnách, nikam nevedoucích nekonečných debat o poezii, umění, ideologii a politice. Nechtěl jsem být obětí splínu a melancholie. Tehdy jsem už přesně věděl, že chci prožít studentská léta vážným studiem a že je mým cílem zdravý, úspěšný a společností prospěšný život. Rozhodl jsem se tedy pro Brno.“¹⁶

Jeho vstup do brněnského života ovšem nebyl úplně snadný. Bylo po válce a všude byl cítit nedostatek a tak vzpomínal ve svých pamětech na hlad a drahotu, které provázely jeho studentské počátky. „První dojem však nebyl příliš povzbuzující, protože jsem do Brna přijel v nevlídném a deštivém listopadovém dni. Pokud si dobře pamatuji, bylo to 11. listopadu 1919, přesně v první úroči uzavření příměří. Mé oblečení nebylo na tu roční dobu dost teplé, byl jsem promočený a hladový. V roce 1919 byla ještě nouze o jídlo a ceny v restauracích vysoce převyšovaly možnosti syna státního úředníka. Navíc jsem poznal, že střed města je stále ještě silně německý, tak jsem měl pocit, že jsem se octl v cizině.“

Díky příbuzným, u nichž bydlel na studentském bytě, se jeho obavy a strach zmenšily. Ve svých pamětech dále vzpomínal na svůj kontakt s akademickým prostředím. „Příštího dne, 12. listopadu 1919, jsem se šel zapsat ke studiu na právnickou fakultu, která tehdy dočasně sídlila v budově katolického semináře na Antonínské ulici. Tam jsem se setkal s jedním z nejdůležitějších lidí na fakultě, s fakultním pedelem Čermákem, rakousko-uherským veteránem, který býval kapelníkem hudby pěšího pluku. Dovedl se obratně pohybovat mezi studenty, býval prostředníkem mezi nimi a profesory, staral se o jejich indexy, sledoval, jak poctivě chodí na přednášky, a radil jim před zkouškami. Žil vlastně neustále na fakultě, měl tam totiž služební byt, v němž s ním bydlela i jeho žena a tři děti. Stejně tak měl na fakultě svůj byt i profesor Vacek,¹⁷ starý mládenec, o kterého se Čermák staral.

Dalším významným členem fakulty, s nímž jsem se seznámil, byl administrativní pracovník, jehož jméno si nepamatuji, ale jehož podobu si dovedu dobře vybavit. Byl starší, pokulhával, a i když se k nám choval přátelsky, udržoval od studentů odstup. Hned v prvních týdnech jsem se seznámil i s našimi profesory. Dělili se do tří skupin – v první byli ti, kteří už před svým jmenováním na naši fakultu přednášeli právo a národohospodářství na brněnské technice, ve druhé profesori, kteří přišli do Brna z Karlovy univerzity, a třetí tvořili noví profesori, jmenování z kruhu aktivních advokátů.“

¹⁵ K dějinám brněnské právnické fakulty blíže viz SCHELLE, K. – VOJÁČEK, L.: *Právní dějiny a brněnská právnická fakulta (1919–2009)*, Ostrava 2010.

¹⁶ Citace paměti pochází z nevydaných paměťích Adolfa Procházky, které se připravují k vydání. Za možnost z nich citovat děkuji dceři Adolfa Procházky paní Martě Kastnerové.

¹⁷ Mínen prof. JUDr. Josef Vacek (1875–1930), právník a pedagog. Specializoval se na církevní právo a srovnávací právo.

Při studiích se seznámil s řadou osobností právní vědy a stal se jedním z věrných odchovanců brněnské právní školy. Jeho pedagogové, mezi nimiž byly takové osobnosti jako František Weyr,¹⁸ Karel Engliš, Jaromír Sedláček a další, ho výrazně ovlivnili na celý život.

Během vysokoškolských studií se začal Adolf Procházka angažovat ve spolkovém hnutí. Spolu s několika dalšími studenty založil spolek brněnských studentů práv Právník a vedle toho se také angažoval i v Unii moravských studentů, kde získal funkci tajemníka. Během studií začal svými články přispívat také do řady moravských lidoveckých novin (např. Den, Našinec nebo Moravská orlice).

Ve svých pamětech věnuje značnou pozornost i společenskému životu v čase svých studií. „Od listopadu 1919, kdy jsem poprvé vstoupil na půdu své alma mater, až do června 1923, kdy jsem skončil s přednáškami, do prosince 1923, kdy jsem složil poslední zkoušku, a do ledna 1924, kdy jsem byl řádně promován na doktora práv, jsem ze studentika olomouckého gymnázia vypěl v právníka dobře připraveného pro praktický život. Tato léta musím opravdu počítat mezi nejmšťastnější období ve svém životě. Studium mě těšilo, měl jsem v něm úspěchy, poznal jsem řadu významných osobností a zařadil jsem se do brněnské společnosti.

Během školního roku jsem zůstával v Brně na přednášky a semináře. Ale akademické prázdniny byly časté. Brzo po listopadu 1919, kdy jsem se na fakultu zapsal, přišly vánoční prázdniny. Tou dobou to bylo ještě velmi příjemné pro mého otce mít mě doma. Byl tehdy ještě vice-prezident olomouckého okresního soudu, stále nedostatečně placen a pováleční ceny byly vysoké. Nemohl mě udržovat moc dlouho v Brně. Jak si pamatuji ze začátku, když jsem žil v Brně, měl jsem opravdu hlad. Stravoval jsem se ve studentské mense a jejich porce byly malé – trochu polévky s pár fazolema, maličký řez hověziho masa, tvrdý jako podrážka, brambory bez másla a něco jako kousek dortu. Máma mi dala kus uzené a hrách a kroupy, které jsem si schovával v hrnci ve skříni, a to byla moje záchrana. Také mi dala nějaké vanilkové rohlíčky, na které si ještě dnes vzpomínám. Ale brzy moje zásoby byly snědené a tak jsem rád jel domů, ke kuchyni mé maminky. Teta Josefína mi nemohla dát nic, měla toho sama málo. Tak občas jsem si vařil, většinou míchaná vajíčka.

Ale brzo na jaře 1920 se moje situace zlepšila. Otec byl zvolen členem Národního shromáždění a jeho plat se víc než zdvojnásobil. Tak mi dával větší kapesné. Také mě občas pozval do Prahy, kde jsem bydlel v jeho velkém, pohodlném pokoji v premonstrátském klášteře na Strahově.

Od nás studentů nové Masarykovy univerzity se očekávalo, že budeme součástí jejího politického i společenského života a že budeme publikovat a vést čilý společenský život.“ Ke svým vzpomínkám na společenský život uvádí, že to nebyla jen spolková činnost a psaní článků ale, že chodil sportovat a bavil se po večer se svými vrstevníky. Zlá poválečná léta plná hladu nepřála příliš společenským stykům, takže jsem často jezdil domů, a navíc brněnská zlatá mládež tvořila uzavřenou společnost, která mimobrněnské studenty mezi sebe přijímala velmi neochotně. Ale časem se ledy prolomily a my jsme mohli v tanečních hodinách a na večířích v koleji techniků poznat řadu děvčat z místních intelektuálních kruhů. Ty se k nám chovaly daleko přátelštěji než jejich bratři a na některé z nich si dodnes rád vzpomínám. Do společenského života republiky samozřejmě i Brna tehdy vtrhla Amerika. Už jsem se zmínil o šlágrech, které jsme zpívali, ale navíc jsme se učili nové tance, charleston, shimmy, i když já jsem měl pořad víc rád Straussovy valčíky a pomalejší tanga.

¹⁸ V případě právníka a státovědce Františka Weyra (1879–1951) byly tyto vztahy oboustranné. Adolf Procházka měl mimochodem zásluhu na pozdějším vstupu prof. Weyra do Československé strany lidové a prof. Weyr se po druhé světové válce stal jedním z právních expertů spolupracujících s ČSL. K jeho osobě blíže viz WEYR, F.: *Paměti I–III*. Brno 1999–2004.

V roce 1920 jsme pořádali první ples právnické fakulty. Spiritus rector bálu byl Alois Pražák¹⁹ který nás pozval do domu svých rodičů to plánovat. Chtěli jsme budít dojem, takže jsme se oblékli do fraků vypůjčených v lepším případě od otců, v horším od číšníků, a plni pýchy jsme zatančili zahajovací polonézu, která měla velký úspěch. Pak jsme tančili až do rána a mezi tanci se seznamovali s důstojnými otci našich tanečnic, což byli prezidentové soudu, soudci Nejvyššího soudu, známí advokáti a jiné významné osobnosti. Ples skončil ve tři hodiny ráno, gardedámy odvedly své dcery bezpečně domů – a my jsme se vydali na Českou, abychom v tamní restauraci pokračovali v zábavě. Ano, tehdy se život zdál snadný a bez problémů.“

Významným předělem v jeho životě byla smrt matky v únoru 1921. Pro Adolfa Procházku představovala značný nervový otřes. Jeho otec, který byl od roku 1920 senátorem za ČSL, se ho snažil přivést na jiné myšlenky. Ještě na jaře 1921 ho vzal do Prahy, kde ho postupně uváděl do pražského kulturního života. Od té doby trávil mladý A. Procházka v Praze stále více času a spolu se svými přáteli také podnikl několik cest do zahraničí.

V lednu 1924 ukončil právnická studia a rozhodl se věnovat advokacii. Jeho představou bylo, že na jedné straně se bude věnovat vědecké kariéře, ale současně si chtěl vybudovat advokátní praxi, která by ho dobře živila. Nejprve se stal advokátním koncipientem v Brně u advokáta Ferdinanda Dostála a po dvou letech začal působit v advokátní kanceláři JUDr. Jaroslava Brabce v pražském Karlíně. Adolf Procházka žil v té době u svého otce, který se podruhé oženil s Miladou Kratochvílovou. Společně žili v domě jeho druhé ženy na pražské Ořechovce.

S Brnem ovšem neztratil kontakty. Od roku 1928 působil také jako soukromý docent na brněnské právnické fakultě se zaměřením na občanské právo. V roce 1934 byl tamtéž jmenován mimořádným profesorem občanského práva procesního. V té době se seznámil s Helenou Koželuhovou, která byla neteří Josefa a Karla Čapkových.²⁰ Původně společenský vztah přerostl ve vzájemnou lásku a v roce 1930 se vzali. Na svatbě jim za svědka byli Karel Čapek a Dr. Jaromír Sedláček z Brna, který byl přítelem Adolfa Procházky a současně i jeho učitelem z brněnských práv.

Po svatbě se mladí novomanželé usadili v Praze.²¹ Adolf Procházka však své kontakty s Brnem a Moravou úplně nepřerušil a do Brna pravidelně dojížděl, kde působil na právnické fakultě. Jeho spokojený soukromý, ale i pracovní život narušila druhá světová válka. Zapojil se do odboje.

Po svém otci měl blízko k Československé straně lidové, kterou zastupoval ve vrcholné domácí odbojové organizaci Politické ústředí. Jeho činnost byla ovšem vyražena. S velkými problémy uprchl z Protektorátu, balkánskou cestou se dostal na jaře 1940 do Francie a po jejím pádu odjel do Velké Británie, kde pracoval v rámci našeho zahraničního odboje. Jeho nejdůležitější rolí byla ovšem funkce právního poradce a experta londýnského exilové vlády. Snad právě pro renomé pracovitého úředníka a právního experta jej Edvard Beneš jmenoval 4. února 1942 předsedou právní rady.²²

¹⁹ Alois Pražák (1898–1981) právník. Za války působil v Londýně na ministerstvu spravedlnosti a po únoru 1948 odešel do exilu. Zemřel v Austrálii.

²⁰ Helena Antonie Koželuhová (1907–1967), právnička a politička. Její otec byl JUDr. František Koželuha (1867–1926) a matkou byla sestra bratří Čapků Helena Koželuhová, rozená Čapková (1886–1961). K její osobě blíže viz DRÁPALA, M.: *Na ztracené vartě Západu: antologie české nesocialistické publicistiky z let 1945–1948*. Praha 2000, s. 77–163.

²¹ V Praze mladí novomanželé vystřídali několik bytů. Až nakonec v roce 1938 zakoupili v Roztokách u Prahy dům čp. 7.

²² Adolf Procházka poděkoval Edvardu Benešovi za svoje jmenování dopisem z 10. února 1942, kde mimo jiné napsal. „Přijímaje tento Váš dekret, děkuji Vám... za důvěru, kterou jste mi svým jmenovacím aktem projevil a prosím, abyste přijal mé ujištění, že bude mou nejujímavější snahou splnit v daných možnostech co nejlépe, ve spolupráci s ostatními členy právní rady, úkol právní radě uložený.“ NA Praha, f. MV-L, k. 81.

Po válce se pak stal ministrem zdravotnictví. Skutečnost, že Procházka byl jmenován prvním poválečným ministrem zdravotnictví, byla výsledkem náhody. Ani v nejmenším s tím nepočítal. Podobně jako jiní exulanti vzhlížel k návratu domů a opouštěl Velkou Británii jako řada jiných úředníků na lodi, která je měla do Československa dopravit oklikou přes Středozevní a Černé moře, následně přes Rumunsko do Československa. V té době počítal s tím, že se stane znovu vysokoškolským pedagogem v Brně a případně že obnoví svojí advokátní činnost. Nestalo se však.

Takřka ve stejný čas, v březnu 1945, se setkali na půdě československého vyslanectví zástupci zahraničního odboje, aby se dohodli na podobě poválečné vlády a jejího programu. Lidovce při těchto jednáních zastupovali Jan Šrámek a František Hála. Přesněji řečeno spíše jen František Hála. Jan Šrámek se totiž nechtěl příliš kompromitovat těmito jednáními, a tak se omluvil svým zdravotním stavem a pro první část rokování se nechal zastupovat Františkem Hálou. Nejprve byla řeč o podobě vládního programu a Jan Šrámek se zúčastnil až druhé části jednání, kdy se řešila podoba nové vlády. V původním komunistickém návrhu bylo českým katolíkům, jak byli lidovci tehdy označováni, vymezena dvě křesla. Počítalo se s tím, že ve vládě usedne Jan Šrámek jako náměstek ministerského předsedy a spolu s ním že bude ve vládě i František Hála, s kterým bylo počítáno pro resort ministerstva pošt. Ostatní politické strany měly přislíbeny tři místa. Co bylo důvodem tohoto návrhu, můžeme jen spekulovat. Nicméně bylo přirozené, že Šrámek se proti tomu radikálně ohradil a trval na tom, aby lidovci v nové vládě měli stejné zastoupení jako další povolené strany.

Šrámkův tvrdošíjný odpor slavil nakonec úspěch. Komunisté při těchto jednáních ustoupili.²³ Koneckonců jejich původní návrh nebylo čím logicky obhájit a lidovci získali nakonec třetí post, a to ministerstvo zdravotnictví, které bylo podle původního návrhu určené bezpartijní osobnosti. Vyhlednutým kandidátem na tuto funkci byl důstojník československé armády v Sovětském svazu, lékař a voják MUDr. Josef Škvařil.²⁴ V okamžiku, kdy bylo jasné, že lidovci získají toto třetí místo, zůstávalo otázkou, kým tento post obsadit. Nabízelo se, že ministrem se stane někdo z domácích lidovců. Tuto myšlenku však Šrámek zavrhl. Nevěděl, jaká situace byla doma, a měl strach z toho, že by mohl vybrat někoho, kdo by mohl být později kompromitován svou válečnou minulostí. Z toho důvodu se Šrámek rozhodl, že bude vybírat někoho z bezprostředního okolí, koho dobře znal a kdo měl zásluhy o odboj.

Výběr pak přirozeně padl na Adolfa Procházku, který byl již předválečným členem strany. Navíc již v roce 1935 kandidoval za lidovce a měl zásluhy za svoji válečnou činnost. Jak dokládá sám Procházka, o svém jmenování se dozvěděl až na lodi cestou z Londýna do vlasti. To bylo i důvod, proč výsledný protokol o jednáních v Moskvě podepsal za Adolfa Procházku jeho stranický kolega František Hála.

V dubnu 1945 se Procházka přes Středozevní moře a Balkán dostal do Košic. Zde složil do rukou prezidenta ministerský slib a také se prvně v životě setkal s předsedou komunistů Klementem Gottwaldem.²⁵ A dozvěděl se i podrobnosti o své ženě a dětech, které za války zůstaly doma a shodu šťastných náhod přeckaly okupaci.

²³ K jednání se ve svých vzpomínkách vyjádřil též KOPECKÝ, V.: *ČSR a KSČ: Pamětní výpisy k historii Československé republiky a k boji KSČ za socialistické Československo*. Praha 1960, s. 382; LAŠTOVIČKA, B.: *V Londýně za války*. Praha 1979, s. 693–697.

²⁴ MUDr. Josef Škvařil (1901–1979), chirurg a vojenský lékař. Ve třicátých letech působil jako chirurg v Brně a posléze v Olomouci. Od roku 1939 působil jako lékař v Teheránu a posléze v Sovětském svazu, kde byl přidělen čs. vojenské misi v Moskvě. Od léta 1944 působil v 1. čs. armádnímu sboru a jmenován do funkce hlavního chirurga. Po válce působil jako velitel zdravotní služby československé armády. V únoru 1947 jmenován generálem zdravotní služby.

²⁵ Na první setkání s Klementem Gottwaldem vzpomínal nejen v pamětech, ale také v oslavném článku Píle a houževnatost předsedy vlády Klementa Gottwalda: „Náš první rozhovor byl zcela stručný. Bylo mi ihned jasné, že

V Košicích se také oficiálně ujímá svého úřadu. Košický pobyt ovšem netrvá dlouho. Navíc činnost vlády je dosti omezená slovenskými orgány, takže košický pobyt se dá v zásadě přirovnat k čekání na osvobození zbytku republiky. Na začátku května 1945 pak došlo k přesunu vlády do Bratislavy a odtud ke známé letecké cestě československé vlády do Prahy. Zde se Adolf Procházka s definitivní platností ujímá po osvobození úřadu ministerstva zdravotnictví.

Počátky jeho poválečného působení nebyly vůbec jednoduché. Vše se obnovovalo a mnoho nového se rodilo. Sám k tomu prohlásil: „Musíme si znovu zvyknout volně myslet, volně mluvit a psát a musíme přestat šeptat.“²⁶ Procházka si uvědomoval, jak společnost negativně poznamenala zkušenost s nacistickou okupací.

Procházka se snažil věnovat svému úřadu. V jeho úředním životopise se k tomu uvádí: „V nové republice připadl mi jako ministru zdravotnictví velmi těžký úkol pečovat o zdraví lidu, které je ohroženo válečným utrpením i možností epidemií vzhledem k přesunům obyvatelstva a nedostatku lékařů a léčiv.“²⁷

Po válce dochází k obnovování řady zdravotnických institucí. Je zapotřebí se postarat o uprchlíky, vězně z koncentračních táborů atd. Zahajuje řadu odborných setkání.²⁸ Pozornost věnuje zlepšování nemocnic a mezi jeho významné priority patří také zajištění dodávek léků ze zahraničí a vývoj nových domácích léčiv.

Jeho působení ve funkci ministra představuje vrchol života. Před Procházkou stály necelé tři roky nesmírně hektického života. Pečlivě se věnoval nejen svému resortu, ale také absolvoval obrovské množství veřejných projevů, přednášek a schůzí, kde mluvil nejen o problémech zdravotnictví, ale také vystupoval jako jeden z hlavních politiků jediné povolené nesocialistické strany – Československé strany lidové. Tři roky tak sváděl něco, co označoval už v té době jako bitvu o demokracii.²⁹ Mimo ministerskou funkci byl také poslancem československého parlamentu, a to jak Prozatímního (1945–46), tak Ústavodárného národního shromáždění (1946–48).

Mnoho času také věnoval stranické politice. Jeho pozice uvnitř ČSL nebyla jednoduchá.³⁰ Adolf Procházka zde měl zvláštní postavení. Byl sice ministrem, jejím reprezentantem a předsedou pražské krajské organizace, ale ve straně neměl velký vliv, protože zastupoval právě zájmy pravice.³¹ O co měl menší vliv, o to byl aktivnější, aby jej posílil. Pozorovatelé se vzácně

Klement Gottwald není přítelem zbytečných slov. Je mužem činu, ví, co chce a dovede svou vůli jasně projevit a pevně prosazovat. Je rázný a nezná problém, jež by pokládal za neřešitelný. Ví, že mnoho a mnoho bude třeba reformovat a reformy ho přímo lákají. Připadal mně jako architekt, jenž stojí před budovou, kterou má za úkol přestavět.“ NA Praha, f. Adolf Procházka, sign. 15-1/129/6. Tento text je značně rozdílný od vzpomínky, kterou napsal ve svých pamětech. „Teď mě v Košicích přivítal (Zdeněk Fierlinger – pozn. autora) stručně, ale poměrně přátelsky a dal zavolat místopředsedu vlády Klementa Gottwalda. To bylo mé první setkání s tímto mužem. Gottwald působil útočně, ale celkem jsem se od něho nic nedozvěděl. Měl jsem pocit, že si o mně myslí, no uvidím, co jste zač,“ a vzpomněl jsem si na Jana Stránského, který mě před touto návštěvou upozornil, že u Fierlingera potkám skutečného předsedu vlády, tedy Gottwalda, který má moskevskou školu, ale je nějak nemocný.“

²⁶ NA Praha, f. MZV-VA II, k. 1246. Lidová demokracie 9. 6. 1945, článek Projev ministra dr. Procházky. Jdeme v nový život. Hlavní fronta byla doma.

²⁷ NA Praha, f. Adolf Procházka, sign. 15-1/129/ 35-36.

²⁸ NA Praha, f. MZV-VA II, k. 1246. Lidová demokracie 25. 10. 1947, článek Ministr dr. A. Procházka zahájil II. sjezd pracovního lékařství. Ztracené zdraví znamená ztracený blahobyt.

²⁹ NA Praha, f. Adolf Procházka, sign. 15-1/129/6. Projev Adolfa Procházky v Mladé Boleslavi 15. října 1947 Bitvu o demokracii nesmíme prohrát. Svůj projev zakončil slovy: „Bitvu o demokracii nesmíme prohrát, protože tím bychom prohráli budoucnost celého národa.“

³⁰ K dějinám Československé strany lidové bliže viz například RENNEN, J.: *Československá strana lidová 1945–1948*. Brno 1999 nebo PEHR, M.: *Československá strana lidová 1945–1946*. Praha 2003.

³¹ O jeho názorech na politiku ČSL v poválečné době si můžeme udělat představu z projevu na sjezdu ČSL v dubnu 1946. Bliže viz PROCHÁZKA, A.: *Lidová strana v Národní frontě*. Praha 1946.

shodovali v hodnocení jeho osoby. Jeden z nich v hodnocení pro komunisty napsal: „Ministr Procházka jest velmi pilný, snaží se získati si popularitu, často chodí na členské pracovní schůze, zve si stále k sobě různé pracovníky, kterými se dává informovat a kteří tímto přinášejí také materiál jeho choti, která svými úvodníky (které píše pod svým dívčím jménem dr. Koželuhová) získává sobě i svému muži sympatie.“³²

Na politické scéně tak těsně po válce vznikl zvláštní tandem manželů Procházkových. Procházka využíval popularity své ženy, ale byl zároveň opatrný v tom, aby s ní nebyl politicky zcela spojován. Snažil se zachovat si jistý odstup od energické a nebojácné manželky, což se ukázalo jako výhodné při jejím pozdějším vyloučení, kdy si mírnější a rozvážnější Procházka na rozdíl od ní udržel své postavení. V jedné ze zpráv komunistického ministerstva vnitra se k tomu uvádělo, že Procházka se choval taktičtěji než jeho manželka.³³ Mimochodem se v této zprávě také uvádělo, že Procházka má šanci díky své aktivitě stát po odchodu dosavadního předsedy novým předsedou strany. Zprávy, které si nechávali komunisté zpracovat o chování a jednání ministra zdravotnictví, vyznívaly v tom smyslu, že je to slušný člověk, který pravidelně po obědě spí a poněkud kriticky se vyjadřovaly k tomu, že odborným věcem příliš nerozumí a nechává se hodně ovlivňovat pracovníky ministerstva.³⁴

Kauza vyloučení jeho manželky Heleny Koželuhové z lidové strany po volbách v létě 1946 Procházkovi poněkud zkomplikovala pozici. Vedla dokonce i ke spekulacím, zdali Procházka neodstoupí z funkce ministra. Sociálně demokratické Právo lidu tyto spekulace uveřejnilo na svých stránkách a navíc ho charakterizovalo jako pasivního ministra.³⁵ V jeho podání ministr ztratil elán a z dříve aktivního člověka se stal pasivním. Nakonec však k jeho odchodu nedošlo. Vedení strany nechťelo více prohlubovat tuto krizi, a tak Adolf Procházka zůstával i nadále ministrem, a to i přesto, že vedení strany vadilo, že právě ministra na řadě společenských akcí doprovází Helena Koželuhová a využívá tak příležitostí, aby byla viděna na veřejnosti a připomínala tak svojí kauzu. Šrámek za to kritizoval Procházku a vyřizoval mu, aby usměrnil svoji ženu. Na to se snažil Procházka bránit. Celá věc ovšem nepřekročila mez výměny názorů.³⁶ Mimochodem, většinu dopisů, které Procházka v této době dostával, byly dopisy zastávající a obhajující jeho paní. Jen zřídkakdy dostával i opačné. Například v anonymu podepsaném šifrou Hlas lidu datovaném 5. září 1946 se uvádí: „Slovutný pane ministře... Vymaňte se z přílišného vlivu své sympatické a nadané, ale snad až příliš ctižádostivé paní choti...“³⁷ Takové dopisy byly ovšem opravdu ojedinělé.

Procházka nakonec zůstával i nadále platným reprezentantem ČSL a členem vlády. Své v tom jistě vykonalo i to, že pokud nebyl nemocen, jako tomu bylo na přelomu let 1945/1946, byl důležitým zástupcem lidovců při řadě jednání, a to jak na vládní úrovni, tak na úrovni Národní fronty. Jednání kolem znárodnění, o Podkarpatské Rusi, odsunu sudetských Němců a dalších kauz ukázala na jeho schopnosti. Neuskutečnilo se ani to, o čem spekovali komunisté, a sice

³² NA Praha, f. 100/1, sv. 24, a.j. 161.

³³ Srovnej Archiv bezpečnostních složek (dále jen ABS), sign 305-369-3B.

³⁴ Srovnej např. ABS, sign 305-369-3B. Záznam ze dne 6. února 1947. Informace s. dr. Popela o okolí ministra zdravotnictví dr. A. Procházky a o poměrech na ministerstvu zdravotnictví.

³⁵ NA Praha, f. MZV-VA II, k. 1246. Právo lidu 25. 7. 1946, článek Před resignací ministra dr. Procházky?

³⁶ Adolf Procházka si poznamenal, že ho na ministerstvu zdravotnictví 21. 8. 1946 navštívil generální tajemník Adolf Klimek z pověření předsedy Jana Šrámka, který se ho dotázal, proč ho doprovází na stranických akcích Helena Koželuhová, která je vyloučená ze strany. „Já sám jsem jí účast nedoporučoval a žádal jí, aby se mnou nejezdila. Byla to její vůle, že se mnou jela a nikdo nemůže po mně žádat, aby svou vlastní manželku z vozu vytlačil.“ Blíže viz NA Praha, f. Helena Koželuhová, k. 1.

³⁷ NA Praha, f. Adolf Procházka, sign. 15-1/129.

že Adolf Procházka bude odvolán z postu ministra zdravotnictví a poslán jako diplomat do zahraničí.³⁸

Celou kauzu vyloučení Heleny Koželuhové tak musíme interpretovat jako reakci na volební neúspěch a zároveň jako vnější projev souboje o podobu strany. Lidovci očekávali, že jako jediná povolená nesocialistická strana dosáhnou značného úspěchu. O tento úspěch se měly přičinit i hlasy získané od příslušníků zakázaných stran, tj. agrárníků, národních demokratů a živnostníků. To se ovšem nedostavilo v očekávané míře. Jakkoliv volební výsledky z roku 1946 přinesly historický úspěch.³⁹

Ale vraťme se k činnosti Adolfa Procházky, který v poválečné době třetí republiky rovněž velmi často vystupoval na veřejnosti a stal se populární osobností. O tom svědčí i řada čestných občanství. Milevsko, Jánské Lázně, Praha, Napajedla, Hradec Králové, Roztoky, Hodonín, Semily, Litoměřice, Olomouc, to vše byla města, která ho prohlásila svým čestným občanem⁴⁰ Nejkratší dobou byl čestným občanem Šumperka, kde jím byl jmenován 2. února 1948. Ale již o měsíc později, 8. března 1948 zrušila jeho čestné občanství rada MNV v Šumperku.⁴¹

Procházka se ve svých projevech zabýval obhajobou právního řádu a na toto téma se vyjadřoval při mnoha příležitostech.⁴² Velmi často vyslovoval obavy o budoucnost právního řádu naší republiky. Upozorňoval na omezování svobody jednotlivce. Varoval před přílišnou centralizací moci. „Právní řád houstne a stát se jeho prostřednictvím stále víc a víc zmocňuje občana. To dosvědčuje už sám denní život. Lidé si právem stěžují, že je těžko něčeho od úřadů dosíci. Samý formulář, samé vysvědčení a doklady.“ Tato byrokracie podle něj ztěžuje lidem běžný život. Navíc viděl jako nebezpečný i vliv, který měla Národní fronta a politické strany na celý politický systém. Jedině plný návrat k parlamentní demokracii může podle něj obnovit právní pořádek. Kritizoval pokusy komunistů posilovat Národní frontu. O politicích se vyjádřil velmi příhodně, když napsal: „Ti jsou hlídači, jež již nikdo nehlídá. Jejich status není upraven právním řádem a nejsou vlastně nikomu odpovědni. Jsou odpovědni jen lidu, ale tato jejich odpovědnost není právně nijak vyjádřena a konkretizována. Jeví se vlastně jen ve volbách, v nichž občané mohou odmítnout tu či onu stranu.“⁴³

Ve svých projevech se Procházka často zabýval budoucností naší země a varoval před nebezpečím totality, protože v případě totalitních sil bychom prohráli budoucnost národa, jak mnohokrát řekl ve svých projevech.⁴⁴

Zdůrazňoval také obhajobu právního řádu, nezávislost soudů, svobody bádání, podnikání, ale také víry, názorů, shromažďování atd. Odmítal centralizaci a omezování základních práv občanů.

³⁸ ABS, fond 305, sign. 305-369-3B. V této souvislosti se spekulovalo, že by Adolf Procházka mohl být poslán jako československý diplomat do USA a že by s ním tak odjela i celá jeho rodina. Toto řešení by patrně nebylo proti mysli ani komunistům, ani části vedení ČSL.

³⁹ ČSL získala v českých zemích přes 20 procent odevzdaných hlasů a 1 111 009 odevzdaných hlasů. Blíže viz *Zprávy Státního úřadu statistického*, roč. XXVII (1946), č. 23, řada B, číslo 1. Praha 1946. Rozboru volebních výsledků se věnoval též časopis Československého ústavu pro výzkum veřejného mínění. Srovnej např. *Veřejné mínění*, č. 3 (říjen 1946), článek České politické strany a kořeny jejích sil, s. 13–15.

⁴⁰ Přehled měst, která udělila Procházkově čestné občanství, je uložen v jeho pozůstalosti. Blíže viz NA Praha, f. Adolf Procházka, sign. 15-1/129/2-5. Řada měst pak tato čestná občanství po únoru 1948 rušila.

⁴¹ Blíže viz <https://www.sumperk.cz/cs/mesto-sumperk/cestni-obcane/prochazka-adolf-dr.html>.

⁴² NA Praha, f. MZV-VA II, k. 1246. Svobodné noviny 13. 11. 1947, článek Kam směřuje náš právní řád? Článek informoval o veřejném projevu Adolfa Procházky na veřejné schůzi právnického odboru ČSL 12. 11. 1947 v Plodinové bursě v Praze.

⁴³ Tamtéž.

⁴⁴ NA Praha, f. MZV-VA II, k. 1246; Lidová demokracie 17. 10 1947, článek Bitvu o demokracii nesmíme prohrát. Ministr dr. A. Procházka v Mladé Boleslavi.

Nežídka zmiňoval filosofy Jana Amose Komenského, Emanuela Rádlu, T. G. Masaryka. Připomínal odkaz českých panovníků a králů, jmenovitě, Jiřího z Poděbrad. A v neposlední řadě se také ve svých projevech oblíbené právní vědě. Řadu přednášek věnoval právě právům a při této příležitosti vzdával hold Františku Weyrovi, Karlu Englišovi a řadě dalších pedagogů, které poznal v době svých brněnských studií.⁴⁵ Při formulování veřejných vystoupení ministrové často pomáhal jeho tajemník, význačný katolický publicista Ladislav Jehlička.⁴⁶ Druhý ministrův tajemník byl matematik dr. Josef Talacko, který měl na starosti spíše organizační záležitosti.⁴⁷ Svými články zásoboval Procházka pravidelně nejen Lidovou demokracii, která byla ústředním deníkem lidové strany, ale přispíval i do řady dalších regionálních lidoveckých novin a časopisů včetně časopisů *Obzory* a *Vývoj*. Adolfu Procházkovi jako ministru zdravotnictví věnoval pozornost přirozeně i tisk ostatních politických stran a jeho jméno se často objevovalo i v zahraničním tisku.

Procházka velmi často promlouval k zástupcům inteligence a ke studentům.⁴⁸ Propaguje humanismus a současně usiluje o něco, co bychom mohli označit za ekumenický rozměr. Nejednou se totiž vyjadřuje pro součinnost všech křesťanských církví. V Hradci Králové například v srpnu 1947 na orelském župním sjezdu řekl, že „...křesťanství je dnes baštou zdravého rozumu, spravedlnosti a svobody. Uprostřed světa, zachváceného nacionalistickými vášněmi, stojí křesťanství jako moc universalistická, kosmopolitická a nadnárodní, která usiluje o mír a spravedlnost mezi národy.“ A následně dodával, že čeští katolíci by se v otázkách výchovy, vzdělávání, práv rodiny a v dalších otázkách měli sejít také s českými evangelíky a příslušníky dalších konfesi.⁴⁹

V neposlední řadě se vyjadřoval a vystupoval i jako lidovecký politik. Jeho postavení uvnitř strany však bylo velmi komplikované. Na jedné straně je to člověk, který pochází z tradiční lidovecké rodiny. Byl však současně vnímán i jako představitel katolické inteligence. Navíc skutečnost, že je manželem vyloučené političky Heleny Koželuhové, mu poněkud komplikuje situaci a pozici. Mnohými je vnímán jako představitel spíše občanských a pravicových skupin v rámci lidové strany. V jednom z pozdějších exilových článků napsaných k jeho šedesátým narozeninám, se k tomu výstižně udává: „Prodělal mnoho těžkých bojů nejen s komunistickými členy vlády, ale měl značné potíže i s vedením vlastní strany, protože byl prý příliš ‚neukázněný‘ ve svých projevech a akcích.“⁵⁰

⁴⁵ NA Praha, f. Adolf Procházka, sign 15/1/129/6. Přednáška Právní teorie a politika na právnické fakultě Masarykovy university v Brně dne 14. listopadu 1947.

⁴⁶ Ladislav Jehlička (1916–1996), překladatel, novinář a publicista. K osobě Ladislava Jehličky blíže viz např. CHOLÍNSKÝ, J.: Heroický skeptik, jenž v žertu neměl sobě rovna. Nad životem a dílem Ladislava Jehličky (1916–1996), *Securitas imperii* 19 (02/2011), s. 158–217. Z jeho tvorby pak blíže viz JEHLIČKA, L.: *Křik koruny svatováclavské*. Praha 2010. Ve své pozdější literární tvorbě zaujímal značně kritické stanovisko k vedení ČSL, nikoliv však k Adolfu Procházkovi. „Procházka nebyl žádný genius; byl to však naprosto čestný, ušlechtilý, masarykovsky bych řekl slušný člověk a dosti inteligentní [...]“ JEHLIČKA, L.: Lidová strana. In *Střední Evropa*, roč. 12, č. 59, s. 104–108.

⁴⁷ RNDr. Josef Talacko (1909–1974), matematik a politický aktivista. Za první republiky aktivní v lidovecké mládeži. Za války činný ve výboru Národního souručenství. Po válce se habilitoval v oboru matematické statistiky na přírodovědecké fakultě UK v Praze. Přímluvou Adolfa Procházkovi obdržel Talacko stipendium Světové zdravotnické organizace, které mu umožňovalo v roce 1948 výzkumný pobyt na John Hopkins University v Baltimore, obor vitální statistiky. Po únoru 1948 emigroval a působil v USA jako vysokoškolský pedagog. K jeho osobě blíže viz Jožka PEJSKAR, *Poslední pocta*. Curych 1982, s. 291. K osobě Josefa Talacka viz též AKPR, fond Národní soud, k. 3, sign. NS 34/39.

⁴⁸ NA Praha, f. MZV-VA II, k. 1246. Svobodné noviny 14. 11 1947, Student a politika.

⁴⁹ NA Praha, f. MZV-VA II, k. 1246. Svobodné noviny 19. 8 1947, Pro součinnost všech křesťanských církví v ČSR.

⁵⁰ NA Praha, f. Adolf Procházka, k. 7; Vídeňské svobodné listy 2. září 1960, roč. 15, č. 36, s. 3, Prof. A. Procházka šedesátníkem.

Únorové události přišly pro Adolfa Procházku neočekávaně. Připravoval se především na blížící se kampaň. Dne 4. února 1948 měl například v pražské Lucerně projev, kde řekl: „Jdeme do voleb. Tyto volby budou stejně osudové, jako byly volby v roce 1946. Rozhodnou o dalším osudu každého z nás.“⁵¹

Rostoucí napětí na začátku roku 1948 bylo sice cítit, ale to bylo často připisováno blížícím se volbám. Na začátku roku Adolf Procházka vycestoval s manželkou do Velké Británie.⁵² Jeho cestě byla věnována značná pozornost jak československých, tak zahraničních novinářů. Československý tisk uváděl i zprávy o jeho odjezdu, pobytu⁵³ a příjezdu.⁵⁴ Noviny poskytly veřejnosti zprávy o jeho návštěvě cambridgeské univerzity. Při své návštěvě se snažil Adolf Procházka vystupovat tak, že je u nás vše v pořádku, a později svoji cestu označil za cestu dobré vůle. Na tiskové konferenci po příjezdu do Londýna prohlásil, že naše země není zemí extrémů a že náš národ hledá ve své politice vždy umění domluvit se.⁵⁵ Procházka současně prohlásil, že jeho pobyt v Londýně bude trvat jen necelý týden a krátkost pobytu odůvodnil slovy: „že pro nastávající volby začíná letos v ČSR politická sezóna velmi brzy.“⁵⁶ O své cestě dal zástupcům sedmé velmoci i několik rozhovorů. V lidoveckém týdeníku *Vývoj* hodnotil v lednu své postřehy z návštěvy Británie a Belgie. O Británii prohlásil v lednu 1948, že vzájemné styky jsou dobré a že tam není taková nouze jako u nás, a to i přesto, že i tam existuje přidělový systém. O Belgii, kde jednal s ministrem Streuwem, prohlásil, že je to přímo země nadbytku zboží, „které je kupujícím přímo vnučováno ve velkých výprodejích pod cenou.“⁵⁷ Při návštěvě Británie pozval Procházka britské poslance do Československa. Jejich návštěva se už nezrealizovala.

Necelý měsíc po návratu začala politická krize. Jedním z posledních článků Adolfa Procházky vydaných ještě za relativně svobodných poměrů byl výtah z jeho projevu určeného lidoveckým ženám uveřejněný v *Lidové demokracii* 22. února 1948 s příznačným názvem *Naše ženy na obranu demokracie*. Procházkovy vystupování v době února 1948 bylo takové, že podporoval rozhodnutí ministrů ve věci demise a uvnitř strany se snažil podporovat vedení strany v čele s Janem Šrámkem. Poté, co se vedení strany ujal Alois Petr⁵⁸ s Josefem Plojharem⁵⁹ a co ve vládní krizi zvítězili komunisté, se Procházka zcela stáhl a s novým

⁵¹ NA Praha, f. Adolf Procházka, sign 15/ 1/129/6.

⁵² NA Praha, f. Adolf Procházka, sign. 151/129/8. S jeho cestou vyslovila souhlas československá vláda na své 122. schůzi 16. prosince 1947. Z Prahy odjel 2. ledna 1948 v 8:40 a do Prahy se vrátil 16. ledna 1948 ve 21:45.

⁵³ NA Praha, f. MZV-VA II, k. 1246. *Lidová demokracie* 3. 1. 1948, Ministr zdravotnictví prof. dr. Adolf Procházka odjel do Velké Británie *Obrana lidu* 6. 1. 1948, Ministr Procházka v Londýně; *Právo lidu* 7. ledna 1948, Ministr Procházka o čs.-britských vztazích; *Lidová demokracie* 9. 1. 1948, Z návštěvy ministra dr. Procházky ve Velké Británii; *Lidová demokracie* 14. 1. 1948, Ministr dr. Procházka odjel z Londýna.

⁵⁴ NA Praha, f. MZV-VA II, k. 1246. *Obrana lidu* 17. ledna 1948, článek Ministr zdravotnictví dr. A. Procházka. V článku se uvádí, že ministr přijel v pátek pařížským rychlíkem ve 21:45 v doprovodu své manželky a byl přivítán Šrámkovým tajemníkem dr. Jaroslavem Pecháčkem a dalšími zástupci z ministerstev zdravotnictví, pošt a techniky.

⁵⁵ NA Praha, f. MZV-VA II, k. 1246. *Národní osvobození* 11. ledna 1948, Ministr dr. Procházka mezi novináři v Londýně. Československo není zemí extrémů.

⁵⁶ Tamtéž.

⁵⁷ NA Praha, f. MZV-VA II, k. 1246. *Vývoj* 21. ledna 1948, Ministr zdravotnictví prof. dr. Adolf Procházka. Styky s Anglií jsou dobré.

⁵⁸ Alois Petr (1889–1951), lidovecký politik a křesťanský odborář. 1935–1939 poslanec NS. Za války vězněn nacisty v letech 1944–1945 pro odbojovou činnost. 1945–1948 místopředseda PNS a ÚNS za ČSL. 1948–1951 předseda ČSL a ministr dopravy. K jeho osobě blíže viz *Šedesát let ministra Aloise Petra*. Praha 1949.

⁵⁹ Josef Plojhar (1902–1981), katolický duchovní a lidovecký politik. 1945–1948 poslanec PNS a ÚNS za ČSL. Po únoru 1948 jedna z klíčových osobností ČSL spolupracující s KSČ, 1948–1968 ministr zdravotnictví a 1951–1968 předseda ČSL. K jeho osobě blíže viz např. PEHR, M. a kol.: *Cestami křesťanské politiky*. Praha 2007, s. 198–199.

vedením nespolupracoval.⁶⁰ Procházka také velmi brzo v předtuše věci dalších naplánoval útek za hranice. O nových poměrech si nedělal iluze a jak i z jeho vzpomínek vyplývá, o opuštění republiky uvažoval jako o jediné možné alternativě.⁶¹

Věděl, že e již nebude moci vrátit do Brna, jak plánoval po skončení své politické kariéry. Komunisté si velmi rychle pospíšili s jeho propuštěním z brněnské právnické fakulty.⁶² K jeho útěku došlo 29. února 1948 a, jak dodává jeho dcera paní Marta Kastnerová, byl vlastní útek velmi špatně připravený.⁶³ Adolf Procházka ovšem měl štěstí a za hranice se dostal.

O jeho útěku se zpožděním informoval československý tisk, který řešil i to, že za hranicemi, bude pokračovat v rozvracení republiky. Procházka si totiž na rozdíl od předsedy strany Šrámka ponechal poslanecký mandát.⁶⁴ Z Československa tak utíkal jako poslanec československého parlamentu a bývalý ministr. Právo lidu 14. dubna 1948⁶⁵ informovalo o jednání imunitního výboru ÚNS, které se zabývalo Procházkovým případem a doporučilo jeho vydání, protože se provinil proti zákonu na ochranu republiky tím: „že dal popud, aby byla organizována akce, která by mu umožnila útek do zahraničí, kde by bylo lze pokračovat v činnosti, směřující proti nynějšímu lidově demokratickému režimu a jeho zvrácení.“ Dosti krkolomné vyjádření vystihující dobře celou situaci, která neměla oporu v tehdejších zákonech a ukazovala se jako politická kauza s cílem dehonestovat uprchlého politika.⁶⁶

V exilu se Adolf Procházka dostává postupně přes Německo, Francii a Velkou Británii do USA, kde se věnuje publicistické a politické aktivitě. Díky své předúnorové aktivitě se stává členem Rady svobodného Československa (RSC), ale svou činnost zaměřuje na činnost ve výkonném výboru křesťansko-demokratické unie střední Evropy (Chairman Executive Committee Christian Democratic Union of Central Europe), kde zastával funkci viceprezidenta a předsedy výkonného výboru.⁶⁷ Tato organizace sdružovala křesťanské středoevropské strany⁶⁸ s cílem prosazování následujících pěti principů: 1/ Křesťanská morálka a sociální filozofie a jejich uvedení do veřejného života. 2/ Osvobození národů střední Evropy od komunistického útlaku. 3/ Rekonstrukce zemí regionu po osvobození od totalitních režimů na základě křesťansko-demokratických principů. 4/ Integrace středoevropského prostoru do demokratické spojené Evropy. 5/

⁶⁰ NA Praha, f. 100/36, sv. 335-9. ČSL Situace a změny v posledním týdnu února 1948.

⁶¹ Srovnej například vzpomínky želivského opata Bohumila Víta Tajovského, který se v časech únorové krize 24. února 1948 sešel s Adolfem Procházkou a jak ve svých pamětech napsal, první, co mu Procházka řekl bylo: „Pane opate, máte připravené kufrý?“ A dál rozhovor pokračoval: „Proč pane ministře, ptal jsem se? Já už mám kufrý poslané za hranice, protože za chvíli, tady bude děsný život.“ Blíže viz TAJOVSKÝ, B.: *Člověk musí hořeti*. Praha 2001, s. 198.

⁶² Stalo se tak k1. dubnu 1948 tj. měsíc po jeho odjezdu, kdy byl úředně propuštěn. Blíže viz NA Praha, f. Ministerstvo školství a kultury, k. 184.

⁶³ Jeho útěku byl v odborné a popularizační literatuře již popsán. Srovnej například Zora DVOŘÁKOVÁ, *Politikové na útěku*, Praha 2004, s. 52–63.

⁶⁴ Předseda ČSL podal rezignaci ještě 25. února a na jeho místo nastoupil národohospodář a lidovecký politik Jaromír Berák (1902–1964).

⁶⁵ NA Praha, f. MZV-VA II, k. 1246; Právo lidu 14. 4 1948, Zač je stíhán exministr Procházka.

⁶⁶ NA Praha, f. MZV-VA II, k. 1246; Rudé právo 26. 3 1948, Trestní oznámení na dr. A. Procházkou.

⁶⁷ K činnosti této organizace blíže viz Martin NEKOLA, CDUCE. Exilová křesťansko-demokratická internacionála ve studené válce. *Securitas Imeprii* 2013, 22, č. 1, s. 78–97.

⁶⁸ Tato organizace byla tvořená křesťanskými demokraty z Československa (Czechoslovak Christian Democratic Group); Maďarska (Hungarian Christian Democratic People's Movement); Litvy (Latvian Christian Farmers Party); Lotyšsko (Lithuanian Christian Democratic Union); Polska (Polish Christian Labor Party) a Slovinska (Slovenian Christian Democratic People's Party of Yugoslavia). Podle údajů z roku 1957 stáli v čele této organizace President of the Council Msgr Joseph Kozi Horvath (Maďarsko), vice-presidenti Ivan Avsenek (Jugoslávie/ Slovinsko); Zbigniew Ossowski (Polsko), Benedikts Cevers (Lotyšsko); Dr. Felix Mikula (Československo) a Dr. Antanas Trimakas (Litva).

Zřízení pevného základu pro trvalou spolupráci mezi křesťansko-demokratickými stranami po osvobození jejich zemí. Mimo Procházky byli v této organizaci ještě další zástupci českých lidovců a slovenských (katolických) demokratů.⁶⁹ Činnosti této organizace věnuje značnou pozornost a stává se jeho celoživotní náplní.

Až do své smrti se snaží publikovat, zabývá se právem a doufá, že se mu podaří do vlasti jednou vrátit. Naděje vkládané do Pražského jara se ukážou jako liché. Adolf Procházka nečekaně umírá na jaře 1970 v americkém exilu. V květnu 1970 uprostřed své milované práce ho postihla srdeční příhoda, které podlehl. Až po smrti se mu splnilo jeho dávné přání vrátit se do vlasti. Jeho dcera Marta odvezla urnu s jeho popelem a uložila jeho ostatky následujícího roku 1971 do hrobu v moravském Kojetíně, kde si přál žít na sklonku svého života. Za svého života vlast ani Brno již nespatriil.

PhDr. Michal Pehr, Ph.D.
CEVRO Institut, z.ú.
Jungmannova 17
110 00 Praha 1
Česká republika
email: michal.pehr@vsci.cz

⁶⁹ Členy CDUCE byli rovněž Ivo Ducháček, redaktoři Rádia Svobodná Evropa Jaroslav Pecháček a Ludovít Šebesta-Dvorský, dlouholetý diplomat a bývalý velvyslanec ve Vatikánu František Schwarzenberg, novinář Pavel Blaho, bývalý ministr unifikací v Gottwaldově vládě Mikuláš Franek, filozof Jozef Dieška a exilový intelektuál Msgre. Felix Mikula. V Paříži jako zástupci křesťanské mládeže působili Dimitrij Pavlista a Jan Renner.